

مرور جنبه های مختلف ضد عفونی در دامداری های شیری

فرنوش لوافپور^۱، فرزانه شجاعی آزاد^۱، هنگامه صادقی^۱، سمیه سیاهوشی^۱، حمید عزت پناه^{۲*}

۱- شرکت پاکروپارت-تهران-ایران

۲- استاد گروه علوم و صنایع غذایی دانشکده علوم کشاورزی و صنایع غذایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات تهران

چکیده

اطلاعات مقاله

تاریخ های مقاله :

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۸/۲۸

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۲/۲۳

کلمات کلیدی:

کیفیت شیر خام،

ضد عفونی نوک پستان دام،

بیماری ورم پستان،

سلول سوماتیک،

شمارش میکروبی.

DOI: 10.29252/fsct.18.06.30

* مسئول مکاتبات:

hamid.ezzatpanah@globalharmonization.net

ضد عفونی نوک پستان دام از عملیات معمول و تعیین کننده ی کنترل بیماری ورم پستان و حفظ کیفیت شیر خام محسوب می شود که به دو روش پیش و پس از دوشش انجام می گردد. برای پیشگیری از شیوع بیماری ورم پستان محیطی و مسری و همچنین کاهش بار میکروبی شیر خام از روش فروبردن یا افشاندن ماده ضد عفونی کننده استفاده می شود. پژوهشگران بر این باورند که ضد عفونی پیش از دوشش، روشی کارآمد برای مقابله با ورم پستان محیطی و ضد عفونی پس از آن راه مناسبی برای مبارزه با ورم پستان مسری تحت بالینی است. ضد عفونی به روش فروبردن قبل از دوشش به طور موثری شمار باکتری های شیر خام را کاهش می دهد. اگرچه ضد عفونی نوک پستان پس از دوشش به طور قابل توجهی آلودگی های میکروبی منتقل شده از لاینر و شست و شو را کاهش می دهد، موجب کاهش آلودگی انتقال یافته از دست دوشندگان، آب آبکشی و دستمال حوله ای کاغذی نمی شود. این ترکیبات در کشورهای عمده تولید کننده ی شیر متفاوت است؛ مثلاً در نیوزیلند حدود ۷۰٪ این ترکیبات را یدوفور، ۱۵٪ کلروهگزیدین و ۱۵٪ دودسیل بنزن سولفونات تشکیل می دهد. در این کشور از یدوفور تا غلظت ۰/۳٪ جهت ضد عفونی قبل و پس از دوشش استفاده می شود، اما حدود مجاز آن در انگلستان ۰/۱-۰/۲۵٪ است. براساس مقررات آمریکا، اسپانیا و کانادا از کلروهگزیدین می توان در محدوده ی ۰/۵-۰/۱۱٪ استفاده کرد و مقدار مصرف دودسیل بنزن سولفونات در دانمارک و آمریکا حداکثر ۲٪ است. اگر چه مصرف هیپوکلریت به عنوان ضد عفونی کننده پیش و پس از دوشش در غلظت ۴-۰/۱٪ مطالعه شده، اما در انگلستان حداکثر مجاز آن ۰/۲ و در آمریکا و کانادا ۰/۳٪ است. معمولاً کلروهگزیدین، دودسیل بنزن سولفات و ترکیبات آمونیوم چهارتایی پس از دوشش به کار می روند. استفاده از باکتریوسین ها در فرانسه رایج است و اخیراً آب الکترولیز شده ی اندکی اسیدی نیز به عنوان ضد عفونی کننده ی نوظهور عرضه شده است.

۱- مقدمه

کمترین انتظار مصرف کنندگان شیر و فرآورده‌های شیری آن است که دام و پستان دام تحت شرایط مناسبی دوشیده شود [۱] تا امکان تولید شیرخام با کیفیت فراهم آید، به همین سبب تمیز بودن و ضدعفونی پستان دام و تجهیزات دوشش و همچنین خنک کردن شیر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. شیر حاصل از دام سالم، معمولاً عاری از میکروب‌های بیماری‌زا و مولد فساد است و علت اصلی آلودگی، ورود آن‌ها در حین و پس از دوشش است. یکی از دلایل مهم بالا رفتن شمار این میکروارگانیسم‌ها در شیر، رطوبت قابل توجه در دامداری شیری است که به باکتری اجازه رشد و تکثیر داده و شانس ورود آن به نوک پستان و آلودگی غدد پستانی را افزایش می‌دهد. پاکیزه‌سازی و ضدعفونی مکمل یکدیگرند و هیچ کدام به تنهایی نمی‌توانند نتیجه مطلوبی حاصل نمایند. یعنی تنها زمانی می‌توان شیرخام با تعداد سلول‌های سوماتیک^۱ و شمار میکروبی پایین که تضمین کننده ایمنی ماده غذایی نیز باشد [۲]، تولید نمود که به عوامل مختلف به ویژه سلامتی دام و عملیات پاکیزه‌سازی و ضدعفونی در مراحل اولیه تولید شیرخام توجه کافی مبذول داشت [۳]. به عنوان مثال نتایج تحقیقات نشان می‌دهند که استفاده از آب غیر بهداشتی و آلوده جهت شست‌وشوی نوک پستان دام از مهمترین عوامل افزایش بار میکروبی، کلی‌فرم‌ها^۲ و کپک و مخمرهاست [۴-۶]. از آنجایی که سهم اصلی تولید شیر در دنیا به شیر گاو اختصاص دارد، در این متن منظور از دام، گاو شیری است.

آنتی سبتیک: عاملی که عفونت را از سطح بافت بدن زنده انسان یا حیوان و از طریق کشتن میکروارگانیسم‌های مضر برطرف می‌کند [۷-۹].

ضدعفونی کننده: عاملی که عفونت را از سطح بی جان با کشتن میکروارگانیسم‌های مضر مرتفع می‌کند [۷-۹].

ضدعفونی کردن نوک پستان دام^۳: فرو بردن نوک پستان قبل یا پس از دوشش در ماده‌ی ضدعفونی کننده از اجزای بسیار مهم برنامه‌ی کنترل و پیشگیری از بیماری ورم پستان در گله‌های شیری محسوب می‌شود [۱۰].

با وجود تعاریف بالا همچنان از این دو اصطلاح ممکن است به جای هم استفاده شود، اما معمول است زمانی که از کلمه

ضدعفونی کننده برای ضدعفونی سطح جاندار استفاده می‌شود واژه‌ی آنتی سبتیک به کار رود.

ضد عفونی نوک پستان دام به روش غوطه‌وری^۴: غوطه‌وری نوک پستان در کاپ حاوی ماده ضدعفونی‌کننده اساس روش غوطه‌وری (فروبردن) است [۱۱].

ضدعفونی نوک پستان دام به روش افشانه‌ای^۵: در روش افشانه‌ای ماده ضدعفونی‌کننده از پایین به نوک پستان دام پاشیده می‌شود [۱۱].

سلول‌های سوماتیک: سلول‌های سوماتیک یا پیکری مواردی علاوه بر سلول‌های پوششی هستند که مهمترین آن‌ها شامل لنفوسیت‌ها و انواع لوکوسیت‌ها از جمله ماکروفاژها و پلیمورفونوکلئرها است [۱۲].

پرسش مهم آن است که آیا با تاکید بر عملیات شست‌وشو و ضدعفونی کردن در واحدهای تبدیلی شیر و فرآورده‌های آن می‌توان کیفیت محصولات را تضمین نمود؟ در پاسخ به این سوال در این مقاله سعی شده است، به جایگاه مهم عملیات شست‌وشو و ضدعفونی در دامداری، به ویژه در مرحله ابتدایی آن یعنی بهداشت و پاکیزگی دام پرداخته شود. به همین منظور روش‌های ضدعفونی قبل و پس از دوشش، جهت کنترل ورم پستان بالینی^۶ و تحت بالینی^۷، مسری^۸ و محیطی^۹ و ارتقاء کیفیت میکروبی شیرخام مرور شده است. به علاوه نقاط قوت و ضعف انواع ترکیبات ضدعفونی‌کننده و تجربیات کشورهای مختلف در این زمینه به همراه آخرین روش‌ها و ترکیبات ضدعفونی بررسی و ارائه شده‌اند.

۲- ضدعفونی پستان دام

معمولاً خریداران شیر از دامداری‌ها، از آزمون‌های منظمی برای کنترل کیفیت بهداشتی شیرخام استفاده می‌کنند و در صورتی که نتایج غیر قابل قبول باشد، جرایمی مانند کاهش قیمت اعمال می‌شود، به همین دلیل دامداران در تلاشند تولید شیر را به نحوی انجام دهند که از حصول نتیجه مطلوب در این آزمایشات اطمینان حاصل شود [۱].

در فاصله زمانی بین دو دوشش، نوک پستان دام با مدفوع، گل

4. Teat dipping
5. Teat spraying
6. Clinical Mastitis
7. Sub clinical Mastitis
8. Contagious Mastitis
9. Environmental Mastitis

1. Somatic cells
2. Coliform
3. Teat disinfection

در انتخاب روش ضدعفونی نوک پستان دام باید به پوشش‌دهی کامل و عملکرد یکسان آن توجه داشت. دو عامل مهم در این زمینه عبارتند از کارکنان و تجهیزات مورد استفاده. بر حسب روش ضدعفونی، غوطه‌وری (فروردن) و افشانه‌ای، از تجهیزات متفاوتی استفاده می‌شود [۱۴].

۲-۱- ضدعفونی نوک پستان دام به روش

غوطه‌وری

از روش غوطه‌وری قبل و پس از دوشش استفاده می‌شود؛ به این منظور کاپ حاوی ماده ضدعفونی‌کننده به کار می‌رود و باید به اندازه کافی بزرگ باشد تا بتوان نوک پستان را بدون سرریز بیش از اندازه ماده ضدعفونی‌کننده، در محلول فرو برد (شکل ۱) و همچنین باید محلول کافی در آن وجود داشته باشد تا از پوشش دادن نوک پستان‌های کوچک اطمینان حاصل شود. کاپ‌های مخصوص ضدنشستی از دو بخش تشکیل شده- اند که با فشردن بخش پایینی آن‌ها می‌توان به میزانی ماده ضدعفونی‌کننده را به بالا هدایت کرد که سرریز آن به حداقل برسد. کاپ‌های ضدعفونی باید به طور منظم پاکیزه شوند تا از آلوده شدن و باقی ماندن هرگونه آلودگی در آن‌ها جلوگیری گردد. البته این روش از این مزیت برخوردار است که ماده ضدعفونی‌کننده با مواد معلق در هوا^۳ مخلوط نشده و تماس آن با هوا نیز محدود است [۱۱].

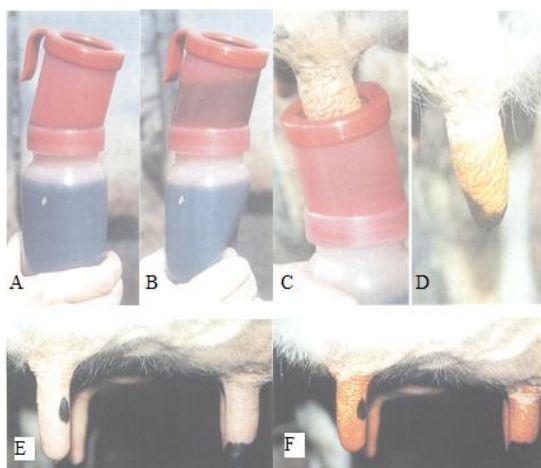

Fig 1 Teat dipping

A- Anti-spill dip cup, B- Compression of the base of the cup forces liquid into the top compartment, C-A dip cup not held high enough up on the teat. D-Will lead to a teat, only half covered with disinfectant, E-Teats at the end of milking, F- Dipped teats with a good cover of disinfectant

و ترکیبات بستر مانند کاه، خاک اره و شن آلوده می‌شود. در صورتی که این آلودگی‌های خارجی از سطح نوک پستان پاک نشوند، با شیر در حال دوشش مخلوط می‌شوند. به عنوان نمونه امکان ورود آلودگی‌های میکروبی از جمله کلی‌فرم‌ها از طریق بستر آلوده دام به مجرای خروج شیر در برخی دامداری‌های کشور بررسی و تایید شده است [۵].

نتایج پژوهشی در دامداری‌های صنعتی کشور نشان داد که آلودگی پستان دام به خاک، مدفوع و بستر از مهمترین عوامل آلوده‌کننده شیر تازه دوشیده هستند [۱۳]. تعداد و انواع باکتری‌ها در شیر تازه دوشیده شده براساس نوع و میزان آلودگی خارجی متفاوت است، اما نتایج آزمایش‌ها حاکی از آن است که اگر پستان دام آلودگی خارجی قابل توجهی داشته باشد، علاوه بر نتایج غیرقابل قبول در آزمون سدیمان^۱ (ایجاد رسوب و مشاهده مواد خارجی بر سطح صافی)، شمار باکتری‌ها در آن تا ۱۰^۵ واحد تشکیل کلنی در میلی‌لیتر افزایش می‌یابد. در شرایطی که بستر دام (شن یا خاک اره)، در حدود ۱۰^۴-۱۰^۵ واحد تشکیل دهنده کلنی در گرم آلودگی باکتریایی داشته باشد، حتی زمانی که نوک پستان تمیز و خشک به نظر برسد، در حدود ۱۰^۴ واحد تشکیل دهنده کلنی در میلی‌لیتر آلودگی باکتریایی به شیر در حال دوشش منتقل می‌شود. اما اگر دامی در آب و هوای خشک چربیده باشد و نوک پستان آن آلودگی خارجی نداشته باشد، تنها ۱۰۰ واحد تشکیل دهنده کلنی در میلی‌لیتر، باکتری را از نوک پستان شسته نشده به شیر منتقل می‌کند. چنانچه نوک پستان دام پس از شست‌وشو خشک نشود، نتیجه‌ی آلودگی باکتریایی آن تقریباً معادل وضعیتی است که شست‌وشویی صورت نگرفته باشد [۱].

نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که خشک کردن پستان و یا افزودن هیپوکلریت سدیم^۲ به آب شست‌وشو بدون خشک کردن نتایج یکسانی دارند، اما بهترین نتیجه زمانی حاصل می‌شود که شست‌وشو با آب حاوی هیپوکلریت سدیم و خشک کردن به صورت توأم انجام شود. با هدف جلوگیری از آلودگی آب شست‌وشو (با دمای ۴۰-۳۷ درجه سانتی‌گراد)، بهتر است از تجهیزاتی استفاده شود که به طور مداوم مقدار موثری از ترکیبات ضدعفونی‌کننده را به آب وارد کند. از دیگر مزایای این روش می‌توان به کاهش ذرات قابل ترسیب در شیر با هزینه بسیار اندک اشاره نمود [۱].

1. Sediment
2. Sodium hypochlorite

3. Aerosol

۲-۲- ضد عفونی به روش افشانه‌ای

با وجود مزایای بسیار ضد عفونی به روش غوطه‌وری، امروزه روش افشانه‌ای به سبب سهولت و سرعت بیشتر در دامداری‌های بزرگ با شمار دام‌های زیاد به عنوان ضد عفونی پس از دوشش مورد توجه است [۱۵]. این روش ضد عفونی، هم به روش دستی و هم به صورت خودکار انجام می‌شود که امروزه روش خودکار معمول‌تر است. انجام این عملیات معمولاً به این صورت است که در سالن‌های دوشش با طراحی دنده ماهی^۱، دامداران درها را برای آزاد کردن گاوها باز می‌کنند، پس از خروج گاوها از سالن دوشش، ضد عفونی‌کننده از پشت به پستان دام افشانه می‌شود (شکل ۲) [۱۱].

معمولاً سیستم‌های ضد عفونی خودکار افشانه‌ای در خارج از سالن‌های دوشش نصب شده و اغلب به وسیله‌ی چشم الکترونیکی فعال می‌شوند و زمانی که پشت گاو در مقابل آن قرار گیرد، پاشیدن محلول از نازل افشانه‌ای یا نوار بلند شده از کف زمین به سمت پستان گاو شروع می‌شود. اگرچه این سیستم‌ها پیوسته در حال تکامل‌اند، هنوز هیچ کدام به اندازه‌ی غوطه‌وری موثر نیستند [۱۱].

معایب ضد عفونی به روش افشانه‌ای (دستی و خودکار) در زیر آمده و باید به دقت مورد توجه قرار گیرند:

از معایب جایگزینی روش خودکار ضد عفونی افشانه‌ای با روش دستی این است که به دلیل حذف فرد کنترل‌کننده و کاهش نظارت، ممکن است ضد عفونی پس از دوشش به صورت کافی انجام نشده و موارد خفیف بیماری پستان دام نادیده گرفته شوند. اصلاحات ژنتیکی به منظور افزایش بازده تولید شیر از یک سو و استفاده از شیردوش خودکار که امکان دوشش سه نوبته را فراهم می‌کند از سوی دیگر، به شرایطی منجر شده است که علاوه بر افزایش احتمال عفونت پستان دام، زمینه افزایش آلودگی شیرخام را نیز پدید آورده است [۱۶].

در روش افشانه‌ای خودکار ممکن است تنها بخشی از نوک پستان پوشش داده شود (شکل ۲). ضد عفونی‌کننده افشانه شده به پستان، کلنی‌های موجود در انتهای نوک پستان را

حذف کرده و مهمترین عامل انتقال ورم پستان را کاهش می‌دهد، اما نرسیدن ضد عفونی‌کننده کافی به سایر وجوه نوک پستان می‌تواند به پیدایش منبعی از بیماری‌زاهای ورم پستان بیانجامد [۱۱].

ضد عفونی پس از دوشش هنگام خروج دام از سالن انجام می‌شود. این فرآیند ممکن است مدتی بعد از جدا کردن شیردوش که کانال نوک پستان شروع به بسته شدن می‌کند انجام شود. بر این اساس تعجب‌آور نیست که این تجهیزات موجب افزایش شمار سلول‌های سوماتیک و شیوع ورم پستان بالینی به وسیله‌ی کورینه‌باکتریوم بویوس^۲ شوند. در مورد تلیسه‌های ناآرام^۳ که به عقب فرار می‌کنند، یا بخش کوچکی از نوک پستان ضد عفونی می‌شود و یا کلاً ضد عفونی انجام نمی‌گیرد [۱۱].

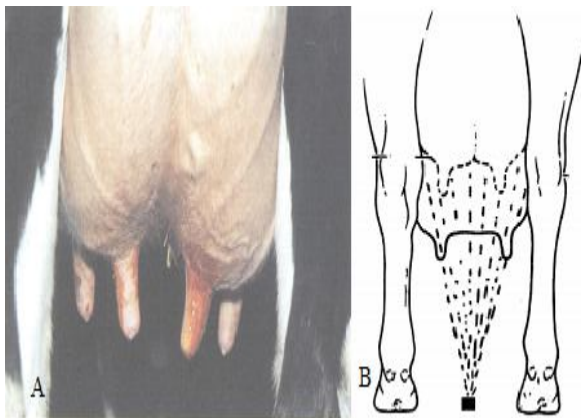

Fig 2 A- Uneven teat cover due to poor spraying technique. B- A cow with a low and pendulous udder may only get sprayed on the inside of her teats, while a tall heifer with a high udder will get spray on her legs and hence less on her teats

اگر گاوها به طور دسته جمعی به خارج از سالن دوشش رانده شوند، چشم الکترونیکی نمی‌تواند فعال شود و بعضی ضد عفونی نخواهند شد. همچنین به دلیل افتادن مدفوع بر نازل افشانه‌ده، امکان پاشیدن این ناپاک‌ها به دام بعدی نیز وجود دارد. از آنجایی که اکثر سیستم‌های خودکار ضد عفونی‌کننده، محلول را از یک نقطه به شکل مخروطی می‌پاشند، پهنای این مخروط براساس فاصله‌ی نوک پستان دام از نازل متفاوت

2. *Corynebacterium bovis*
3. Heifer

1. Herring bone

است که ممکن است محلول ضدعفونی کننده تمام شود اما اپراتور از آن بی اطلاع بماند؛ به همین دلیل این تجهیزات باید به وسایل هشدار دهنده مجهز شوند [۱۱].

پژوهشگران دریافتند با وجود آن که روش افشانه‌ای از روش غوطه‌وری سهل‌تر و سریع‌تر به نظر می‌آید، اگر بخواهیم ضدعفونی روزانه درست و کامل انجام شود به اندازه روش غوطه‌وری زمان بر خواهد بود [۱۴].

دو روش غوطه‌وری و افشانه‌ای در جدول ۱ با یکدیگر مقایسه شدند [۱۱].

است. اگر پستان دام در حال تکان خوردن باشد بخش میانی چهار کارتی ضدعفونی می‌شود و در تلیسه‌های بلند که فاصله‌ی نوک پستان تا نازل زیاد است ضدعفونی کننده به بخش داخلی پا، پاشیده شده و به این ترتیب مقدار ماده ضدعفونی کننده در نوک پستان کاهش می‌یابد. در دام‌هایی که این فاصله بیشتر باشد هیچ کدام از دو مورد فوق محقق نشده و ضدعفونی صورت نمی‌گیرد. از سوی دیگر مصرف محلول ضدعفونی کننده می‌تواند به دو برابر مصرف آن در روش افشانه‌ای دستی افزایش یابد. از دیگر عیوب این تجهیزات آن

Table 1 Comparison between dipping and spraying for teat disinfection

	Dipping	Spraying
Application	Pre-milking Post-milking	- ✓
Teat cover	Complete-focused	Incomplete- diffused
Consumed disinfectant solution (ml per cow per milking)	10	15
Operation time	More	Less
Equipment cost	Very cheap	Expensive to install
Things to watch out for	Dirty teat dip cups Insufficient solution within the cup Cows with very short or long teats	Blocked nozzles Slow flow rates Solution running out during milking
Reliable application procedure	The cup is applied so that its rim makes contact with the udder and then shaken with upward thrust to ensure total teat cover.	Immediately after milking the nozzle should be directed onto the teats by the lance rotation (at least twice) to ensure total teat cover. The nozzle should be regularly inspected to be always clean

که تاثیر مخربی بر کیفیت و ترکیب شیر دارد. عوامل متعددی چون باکتری ها، قارچ ها، مایکوپلاسمها و ویروس ها موجب این بیماری می شوند، اما سهم باکتری ها در بروز این عارضه بیشتر است [۱۲]. تعداد میکروارگانیسم‌ها در شیر و به

دو هدف اصلی از انجام ضدعفونی دام عبارتند از کنترل بیماری ورم پستان و میکروارگانیسم‌های شیرخام [۱].

۳- ورم پستان

ورم پستان فراگیرترین بیماری عفونی در دام‌های شیری است

استرپتوکوکوس یوبریس و اکتینومایسز پیوژنز^۷ انتقال می-یابد [۱۷-۱۹].

۴- کنترل ورم پستان تحت بالینی

افزایش سطح سلول‌های سوماتیک و پدید آمدن ورم پستان تحت بالینی یکی از دلایل کاهش تولید روزانه شیر دام مبتلا محسوب می‌شود؛ مثلاً متوسط تولید روزانه ۲۱/۴ کیلوگرم شیر از هر دام سالم می‌تواند به ۱۸/۲ کیلوگرم در دام مبتلا به ورم پستان تحت بالینی کاهش یابد.

برای تشخیص بیماری ورم پستان تحت بالینی روش‌های کیفی و کمی مختلفی به کار می‌رود؛ از جمله آن‌ها می‌توان به آزمایش کیفی ورم پستان کالیفرنایی و آزمون کمی شمار سلول‌های سوماتیک اشاره کرد که رابطه‌ی آن‌ها در جدول ۲ نشان داده شده است [۲۳].

به طور کلی جهت کنترل ورم پستان و دور نگه داشتن شیر از هر گونه ناپاکی باید از وسایل و تجهیزات پاکیزه استفاده نمود و احتمال انتقال آلودگی‌های میکروبی از کارته‌های مبتلا به کارته‌های سالم و تجهیزات دوشش را به حداقل رساند [۱]. اما به منظور کنترل بیماری تحت بالینی مسری باید بر دام، سالن دوشش و محل نگهداری دام تمرکز نمود و ممکن است از طریق ضدعفونی نوک پستان پس از هر دوشش و مداوای آن، ترجیحاً در دوره‌ی خشکیدگی، نتایج مطلوبی حاصل شود. ولی جهت کنترل عوامل بیماری‌زای ورم پستان بالینی محیطی، باید به پاکیزگی و خشکی عمومی محیط، تهویه، حذف کامل ادرار و مدفوع، کنترل حشرات بالدار^۸ و بهداشتی کردن کافی تجهیزات دوشش توجه داشت [۲۲]. نتایج یکی از پژوهش‌ها در استان اصفهان در دامداری‌های مختلف نشان داد که بین دامداری‌های صنعتی، نیمه صنعتی و سنتی از نظر شیوع ورم پستان تحت بالینی محیطی تفاوتی نیست اما بیماری‌زاهای

ویژه جهش‌های اولیه^۱ برحسب نوع بیماری در غدد شیرساز عفونی متفاوت است. این بیماری بر حسب عوامل ایجاد کننده آن به طور کلی به دو گروه تحت بالینی و بالینی تقسیم می‌شود. شکل مزمن تحت بالینی ممکن است در تمام دوران شیردهی بر دام اثر بگذارد، اما ورم پستان بالینی معمولاً در اولین ماه‌های پس از زایمان در دام‌های پرتولید دیده می‌شود. در بیماری ورم پستان تحت بالینی میکروارگانیزم‌های بیماری‌زای مسری در غدد شیرساز تکثیر می‌یابند و اساساً در زمان دوشش در سالن شیردوشی از طریق دست دوشنده، وسیله خشک کردن و لاستیک لاینر^۲، از دامی به دام دیگر منتقل می‌شوند. مهمترین این بیماری‌زاهای عبارتند از استافیلوکوک‌ها، استرپتوکوکوس آگلالتیه^۳ و استرپتوکوکوس دیس‌گلالتیه^۴ [۱۷-۱۹]. بررسی تاثیر نوع بیماری‌زا و شکم زایش^۵ بر شمار سلول‌های سوماتیک نشان داد که تعداد این سلول‌ها تحت تاثیر هیچ کدام قرار نمی‌گیرد [۲۰]. بر اساس مطالعه‌ای در اصفهان مشخص شد که نوع دامداری بر شیوع ورم پستان تحت بالینی موثر است، به گونه‌ای که پس از حذف دام‌های مبتلا به ورم پستان بالینی، درصد ابتلا به ورم پستان تحت بالینی به ترتیب در دامداری‌های صنعتی، نیمه صنعتی و سنتی، ۸، ۵۸ و ۸۲٪ بود [۲۱]. همچنین در این تحقیق ثابت شد که تنوع بیماری‌زاهای اصلی ورم پستان تحت بالینی، به افزایش شمار سلول‌های سوماتیک و سهم پلی‌مورفونوکلرها و کاهش لنفوسیت‌ها می‌انجامد [۲۲]. در حالی که در بیماری ورم پستان بالینی، عامل بیماری‌زا اساساً در مدفوع، بستر دام و آب تکثیر می‌یابد و این بیماری از طریق محیط خارج از سالن دوشش بوسیله‌ی میکروارگانیزم‌های محیطی مانند اشرشیاکلی^۶، باکتری‌های کلی‌فرم روده‌ای،

1. Foremilk
1. Liner
3. *Streptococcus agalactiae*
4. *Streptococcus dysgalactiae*
5. Parity
6. *Escherichia coli*

7. *Actinomyces pyogenes*
8. Fly control

پیشگیری از ورم پستان بالینی تاثیر بیشتری دارد.

مسری از دامداری‌های صنعتی به سنتی در بروز این بیماری نقش بیشتری دارند. آماده سازی بهداشتی پستان دام قبل از دوشش جهت کنترل هر دو بیماری موثر است، هرچند که بر

Table 2 Interpretation of mastitis evaluation methods and CMT scores

CMT Score	Somatic Cell Range	Interpretation
N (Negative) No thickening of the mixture	0 – 200,000	Healthy Quarter
T (Trace) Slight thickening of the mixture. Trace reaction seems to disappear with continued rotation of the paddle.	200,000 – 400,000	Possible Mastitis
1 Distinct thickening of the mixture, but no tendency to form a gel. If CMT paddle rotated more than 20 seconds, thickening may disappear.	400,000 – 1,200,000	Subclinical Mastitis
2 Immediate thickening of the mixture with a slight gel formation. As mixture is swirled, it moves toward the center of the cup, exposing the bottom of the outer edge. When motion stops, mixture levels out and covers bottom of the cup.	1,200,000 – 5,000,000	Serious Mastitis Infection
3 Gel is formed and surface of the mixture becomes elevated (like a fried egg). Central peak remains projected even after the CMT paddle rotation is stopped.	Over 5,000,000	Serious Mastitis Infection

لاپنها و گیرنده‌های^۳ شیر در تابستان و زمستان جمع‌آوری و آزمایش‌های زیر بر آنها انجام شد:
شمارش به روش استاندارد^۴، شمارش پس از پاستوریزاسیون آزمایشگاهی^۵، شمارش باکتری‌های سرماگرا^۶، شمار کلی‌فرم و /شرشیاکلی^[۳].

این محققین، به منظور بررسی مهمترین پارامترهای فرآیند پاکیزه‌سازی مانند زمان هر مرحله، دمای محلول در حال گردش، غلظت شوینده، هدایت الکتریکی، تلاطم و درصد حجم پرشده‌ی خطوط لوله با آب، از نرم افزاری مخصوص و فلومتر الکترونیکی مختص شیر استفاده نمودند. نتایج نشان داد که می‌توان دامداری‌ها را بر اساس شمارش کلی میکروارگانیزم‌ها در شیر، به دو دسته‌ی زیاد (میانگین ۱۷۷۸۳ واحد تشکیل کلنی در میلی‌لیتر) و کم (میانگین ۴۷۸۶ واحد تشکیل کلنی در میلی‌لیتر) تقسیم‌بندی نمود؛ این دو گروه دامداری از نظر آلودگی باکتریایی لاپنها، گیرنده شیر و دمای آب در پایان عملیات شست‌وشو، تفاوت معنا داری داشتند. از نتایج جالب این پژوهش همبستگی مثبت و چشمگیر بین شمارش کلی باکتری‌ها در شیر و آلودگی باکتریایی لاپنها، همچنین تاثیر دمای فرآیند پاکیزه‌سازی بر شمار باکتری‌های

اهمیت بیماری ورم پستان تحت بالینی و شمار سلول‌های سوماتیک در شیرخام موضوع تحقیقات مختلفی در ایران بوده است و نتایج آنها نشان می‌دهد که افزایش تعداد این سلول‌ها باعث تغییرات گسترده‌ای در مواد معدنی می‌شود^[۲۴]، مانند افزایش سرب و کادمیم^[۲۵]، کاهش کلسیم و فسفر^[۲۶]، افزایش اسیدهای چرب اشباع مانند میریستیک و پالمیتیک^[۲۷]، کوچک شدن میسل‌های کازئین و افزایش تمایل آنها به تجمع^[۲۸]، افزایش pH و نیتروژن غیر کازئینی و کاهش معنی‌دار اسیدیته قابل تیتراژ، ماده خشک بی چربی، نسبت نیتروژن کازئینی به نیتروژن کل و آلفا-اس کازئین^۱ و بتا کازئین^۲ شیر^[۶].

۵- کنترل میکروارگانیزم‌های شیر خام

۵-۱- باکتری‌های رویشی

پژوهشگران، روش‌های تمیز کردن تجهیزات شیردوشی مورد استفاده در دامداری‌های بزرگ را بررسی و ارتباط آنها با شمارش باکتریایی شیر فله و شرایط بهداشتی اجزای دستگاه شیردوشی را ارزیابی نمودند. بدین منظور نمونه‌های شیر مخزن نگهداری، آب آبکشی پس از شست‌وشو و سوآب

3. Reciever

4. Standard Plate Count

5. Laboratory Pasteurization Count

6. Psychrotrophic Bacteria Count

1. α -casein

2. β -casein

سرماگرا در شیر و آب آبکشی نهایی و شمارش کلی فرم در لاینرها بود [۳].

لازم به ذکر است که اگرچه شمارش کلی به روش استاندارد از رایج ترین معیارهای تعیین کیفیت میکروبی شیرخام فله در دامداری است و در بسیاری از کشورها برای آن حدود قانونی تعیین شده است، به دلیل ناتوانی از تشخیص منبع آلودگی، ضروریست که آزمایش های تکمیلی مانند شمارش پس از پاستوریزاسیون آزمایشگاهی که شمار باکتری های مقاوم به حرارت^۱ را نشان می دهد نیز انجام شود [۲۹].

از دلایل شمار زیاد کلی فرم ها در شیر (بیش از ۱۰۰۰ واحد تشکیل کلنی در میلی لیتر) می توان به ورود مدفوع از طریق پستان و نوک پستان آلوده اشاره نمود [۳].

با توجه به تفاوت فاصله زمانی بین دو دوشش در دامداری های بزرگ و کوچک (کمتر از ۵۰ راس) که در آن ها علاوه بر آماده سازی پستان دام، جهش های اولیه ی شیر تخلیه شده و نوک پستان، قبل و پس از دوشش ضد عفونی می شود، تعجب آور نیست که شمار کلی باکتری ها و باکتری های مقاوم به حرارت در شیر دامداری های کوچکتر از دامداری های بزرگتر بیشتر باشد [۳].

در تحقیقی که در یکی از استان های غربی کشور صورت گرفت نیز مشخص شد خارج نمودن جهش های اولیه شیر تاثیر قابل ملاحظه ای بر کاهش بار میکروبی، کلی فرم ها، کپک ها و مخمرهای شیر تازه دوشیده شده دارد [۶ و ۵].

نتایج تست سوآب نیز درجه بندی دامداری ها بر حسب شمارش کلی را تایید می کند. لازم به ذکر است که استفاده از دستکش توسط دوشندگان و یا تعویض صافی شیر تاثیر چندانی بر این معیار ندارد و آنالیز میکروبی آب آبکشی نهایی نیز برای تمیز دادن دو گروه دامداری فوق الذکر کمک چندانی نمی کند. در فرآیند پاکیزه سازی تجهیز دوشش، کمینه، بیشینه و میانگین دمای آب در مرحله ی استفاده از شوینده ها در دامداری های با شمار کلی باکتریایی^۲ پایین، به طور چشمگیری بیشتر از دامداری های با شمار کلی باکتریایی بالا بود. با افزایش دمای آب به بیش از ۳۵ درجه سانتی گراد، باکتری های سرماگرا در شیر نگهداری شده در مخزن و در آب آبکشی نهایی به طور معنا داری کاهش یافتند و از سویی باکتری های مقاوم به حرارت سوآب های لاینر، بیشترین ضریب همبستگی را با

شمارش کلی شیر داشتند. حصول نتایج پراکنده شمارش کلی سوآب گیرنده ها در برابر نتایج متمرکزتر شمارش کلی سوآب لاینرها به تنوع بیشتر اشکال گیرنده های شیر در قیاس با مشابهت بیشتر شکل لاینرها در دامداری های مختلف نسبت داده شد [۳].

۵-۲- اسپور باکتری ها

بهترین روش های پاکیزه سازی نیز نمی توانند تمام آلودگی های میکروبی را حذف کنند و بر این اساس حفظ شرایط مطلوب در تمام مراحل تولید شیر و فراورده های آن ضروری است. به دلیل آنکه اسپور باکتری ها پس از مرحله پاستوریزاسیون باقی می ماند مشکلاتی در صنعت شیر پدید می آورند. یکی از عوامل محدودکننده ی ماندگاری شیر پاستوریزه و یک عامل بالقوه ی ایجاد مسمومیت غذایی، باسیلوس سرئوس است؛ این باکتری مولد اسپورهوازی، معمولاً در خاک یافت می شود و در صورت آلوده شدن نوک پستان با خاک به شیر انتقال می یابد [۳۰]. وجود باسیلوس سرئوس در شیرخام برخی مناطق کشور بررسی و مورد تایید قرار گرفته است [۱۳]. بررسی شمار اسپور باسیلوس سرئوس از شیرخام تا شیر پاستوریزه نشان داد که تکثیر این اسپور احتمالاً تحت شرایطی که بار میکروبی شیر کم باشد محتمل تر است. از این رو، شرایط بهداشتی باید شامل کاهش شمار اسپورها در شیر نیز باشد. نتایج پژوهش های صورت گرفته نشان می دهد که با وجود بار میکروبی کمتر شیرخام دریافتی از دامداری های صنعتی، تعداد قابل توجهی از اسپورهای هوازی و باسیلوس سرئوس از شیرخام این دامداری ها به واحد تبدیل انتقال می یابد و به نظر می رسد که درجه بندی کیفیت شیرخام بر اساس شمار اسپورهای هوازی به مراتب از شمار کلی موثرتر است. به علاوه باکتری های مولد اسپوری مانند باسیلوس سرئوس که می توانند در سرما (مثلاً دمای یخچال) به رشد خود ادامه دهند، هنگامی که عملیات حرارتی (مثلاً پاستوریزاسیون) بسیاری از رقبا را غیرفعال کرده است، به مراتب راحتتر از شرایطی که رقابت میکروبی وجود دارد، می توانند رشد و تکثیر کنند [۱۳].

گونه دیگری از باکتری های مولد اسپور، کلوستریدیومها هستند؛ مانند کلوستریدیوم تیروبوتریکوم^۳. این باکتری مولد اسپور بی هوازی در انواعی از پنیر (پنیرهای نیم سخت و سخت)

1. Thermotolerant bacteria
2. Total Bacterial Count

3. *Clostridium tyrobutyricum*

۶- مراحل ضدعفونی نوک پستان

کیفیت شیرخام به طور قابل ملاحظه‌ای تحت تاثیر روش‌های متفاوت آماده‌سازی پستان دام قبل از دوشش است. از جمله روش‌های مناسب می‌توان به پاکیزه‌سازی نوک پستان دام با آب و خشک کردن کامل با دستمال حوله‌ای یکبار مصرف^۲ برای هر کارتیبه اشاره کرد؛ در صورت استفاده از ضدعفونی کننده باید نوک پستان خشک شود. آب شست‌وشو می‌تواند عامل انتقال کلی‌فرم و استرپتوکوکوس یویریس^۳ به نوک پستان باشد و انجام عملیات خشک کردن کامل نوک پستان برای ممانعت از آثار مخرب این باکتری‌ها بر شیر و ایجاد ورم پستان ضروری است [۳۲ و ۳۳].

پژوهشگران پیشنهاد نمودند که به منظور تقلیل حدود ۵۰ درصدی بیماری‌زاهای محیطی و کاهش احتمال انتقال عفونت به کارتیبه‌های سالم، ضدعفونی پیش از دوشش در فاصله بین شست‌وشوی نوک پستان دام با آب تمیز و مرحله خشک کردن انجام شود که بعدها به ضدعفونی پس از عملیات خشک کردن تغییر یافت، اما در سالیان اخیر پیشنهاد شده است [۳۳] ابتدا جهش‌های اولیه تخلیه شوند و پس از پاک کردن به روش خشک و یا شست‌وشو و خشک کردن، نوک پستان در ضدعفونی کننده فرو برده شود. زمان تماس ضدعفونی‌کننده حداقل ۳۰ ثانیه است و نوک پستان باید پیش از دوشش به طور کامل با دستمال پاک شود^۴. البته مرطوب بودن نوک پستان به چسبیدن و اتصال لاینر کمک کرده و در نتیجه سرخوردن آن و صدمه زدن به نوک پستان را به حداقل می‌رساند. در دامداری‌های روستایی در صورت پاکیزگی نسبی نوک پستان، معمولاً از شست‌وشو و خشک کردن آن صرف نظر شده و صرفاً ضدعفونی قبل از دوشش انجام می‌گیرد. به هر حال نوک پستان‌های آلوده باید تمیز و خشک شده و قبل از دوشش، در ضدعفونی کننده فرو برده شوند و باید این اطمینان حاصل شود که ظرف ضدعفونی با مدفوع و سایر مواد آلوده نشده است [۱۱].

ارزش ضدعفونی نوک پستان پیش از شیردوشی به طور گسترده‌ای مورد قبول واقع شده و دامدارانی که فکر می‌کنند این عملیات پرزحمت و هزینه بر است باید توجه داشته باشند که این عمل زمان کوتاهی طول می‌کشد و به ازای گاو، حجم

موجب تورم دیررس^۱ خواهد شد. منبع این باکتری، غذای دام سیلو شده است، به‌ویژه اگر عملیات سیلو کردن به درستی انجام نشده باشد. اسپورها که به راحتی می‌توانند به مدفوع انتقال یابند، از این طریق نیز می‌توانند شیر را آلوده کنند. بر این اساس محققان سوئدی نشان دادند که روش‌های مختلف پاکیزه‌سازی می‌توانند بر تعداد اسپورهای کلوستریدیوم تیروبوتریکوم موثر باشند [۳۰].

طبق تحقیقات، پاکیزه‌سازی نوک پستان (به روش شستن و خشک کردن) تعداد اسپورهای هوازی در شیر را کاهش می‌دهد، اما استفاده از هیپوکلریت در مرحله‌ی شست‌وشو به کاهش اسپورهای هوازی در شیر کمکی نمی‌کند. پاکیزه‌سازی نوک پستان با دستمال حوله‌ای خشک در کاهش تعداد اسپورهای بی‌هوازی موثر است. البته می‌توان برای افزایش کارایی این روش، ابتدا از حوله کاغذی مرطوب و سپس حوله کاغذی خشک برای تمیز کردن نوک پستان استفاده نمود. طبق پژوهش‌های انجام شده، جنس دستمال و روش فیزیکی به‌کار رفته، بر کاهش باکتری‌ها در این مرحله موثر است، به گونه‌ای که هرچه مراحل پاکیزه‌سازی و خشک کردن نوک پستان دقیق‌تر صورت گیرد، تعداد اسپورهای بی‌هوازی در شیر بیشتر کاهش می‌یابد. محققین به صورت آزمایشی و از طریق مخلوطی از آب و مدفوع، دام را با این اسپورها آلوده کردند، سپس به منظور پاکیزه‌سازی از حوله‌های خشک و مرطوب و تلفیق متنوعی از این روش‌ها به همراه یا بدون استفاده از صابون در زمان‌های متفاوت (۱۰، ۲۰ ثانیه و بیشتر) بهره گرفتند. کاهش ۹۶٪ این اسپورها زمانی ممکن شد که از حوله‌ی مرطوب قابل شست‌وشو و سپس خشک کردن با دستمال حوله‌ای یکبار مصرف استفاده شد؛ این عملیات در کل ۲۰ ثانیه طول کشید. آن‌ها استفاده از این روش را در دامداری‌هایی که آلودگی اسپوری در آن‌ها شایع است، توصیه نمودند و اعلام داشتند تاثیر این عملیات به منبع آلودگی (مدفوع، خاک و یا خاک اره)، نوع اسپور و میزان آلودگی نوک پستان دام وابسته نیست [۳۰].

به علاوه انتقال انواع اسپورها از جمله اسپور کپک‌ها هنگام تغذیه دام با علوفه خشک در برخی دامداری‌های کشور بررسی و وثابت شده است [۳۱].

2. Paper towel
3. *Streptococcus uberis*
4. Wiped off

1. Late blowing

کمک کند [۱۱].

طی پژوهشی نوک پستان‌ها یک تا دو ساعت پیش از دوشش به صورت آزمایشگاهی با *استرپتوکوکوس یوبریس* آلوده شدند و قبل از دوشش، شسته و خشک شده و در ضدعفونی کننده فرو برده شدند؛ تاثیر ضدعفونی نوک پستان پیش از دوشش، بعد از شست‌وشو و خشک کردن در جدول ۳ ذکر شده است. این عمل به کاهش حدود ۴۰ درصدی کارتیبه‌های عفونی منجر شد. پژوهشگران دیگری نیز کاهش ۵۱ درصدی بروز ورم پستان محیطی بر اثر *استرپتوکوکوس یوبریس* و *اشرشیاکلی* با ضدعفونی قبل از دوشش گزارش نمودند [۱۱].

مصرفی محلول ضد عفونی کننده برای دو و سه نوبت دوشش در روز به ترتیب معادل ۷/۵ و ۱۱/۵ لیتر در سال می‌باشد [۳۵ و ۳۴].

دلیل اصلی ضدعفونی نوک پستان دام قبل از دوشش، مقابله با ورم پستان محیطی است. اگرچه شست‌وشو و خشک کردن به کاهش سطح آلودگی باکتریایی کمک می‌کند، هرگز به اندازه‌ی ضدعفونی نوک پستان قبل از دوشش کارآمد نیست. اگر آلودگی ظاهری نوک پستان عامل بالا بودن شمار کلی باکتریایی باشد، غوطه وری نوک پستان در ضدعفونی کننده قبل از دوشش می‌تواند به کاهش بار میکروبی در شیرفله در دامداری

Table 3 Benefits of pre-dipping over and above washing and drying

	Percentage of quarters infected	Percentage reduction in quarters infected	Percentage further reduction in quarters infected
No teat preparation	27	-	-
Wash and dry	15	43	-
Wash, dry, then pre dip	9	67	40

۷-۱- حذف باکتری‌های ورم پستان از روی پوست پستان

اگر گاوی با یک کارتیبه عفونی (بدون علائم مشخص) به روش مکانیکی دوشیده شود، تعدادی از باکتری‌های ورم پستان در لاینرها^۱ باقی می‌ماند و می‌تواند به ۶ تا ۸ دام بعدی منتقل شوند. در صورت پاک نشدن آلودگی‌ها، باکتری‌ها در انتهای‌ترین قسمت نوک پستان تکثیر یافته و به آرامی به کانال نوک پستان نفوذ می‌کنند؛ این اولین مرحله‌ی بروز یک مورد جدید ورم پستان است.

طی ضدعفونی نوک پستان پس از دوشش، باکتری‌های منتقل شده از فرآیند دوشش حذف می‌شوند و از این رو مرحله‌ای مهم جهت کنترل ورم پستان واگیردار محسوب می‌شود. ضدعفونی باید بلافاصله پس از جدا شدن خوشه شیردوش^۲ از نوک پستان، زمانی که هنوز مجرای خروج شیر باز است، انجام گیرد. در این مرحله ماده ضدعفونی کننده به منفذ نوک پستان نفوذ کرده و از کشته شدن باکتری‌های عامل ورم پستان که به درون این مسیر وارد شده‌اند، اطمینان حاصل می‌شود. تاخیر در انجام ضدعفونی پس از جدا کردن خوشه شیردوش، به

۷-۲- ضدعفونی نوک پستان دام پس از دوشش

با هدف کاهش جمعیت میکروبی سطح و نوک پستان، حذف باکتری‌های ورم پستان، حذف باکتری‌ها از روی زخم‌های نوک پستان و بهبود کیفیت پوست پستان [۳۳ و ۱۱] ضدعفونی پس از دوشش الزامی است. آلودگی‌های میکروبی مختلف از مدفوع، خاک و آب می‌توانند به این بخش انتقال یابند که مهمترین آنها عبارتند از: *اشرشیاکلی*، *انتروباکتر آئروژنز*، گونه‌های مختلف *کلبسیلا*، *استرپتوکوک*ها (عمدتا *استرپتوکوکوس یوبریس*)، *استافیلوکوک*ها، ارگانیزم‌های کورینه فرم، *باسیل*ها، مخمرها و کپک‌ها [۳۳]. لازم به یادآوری است که ضدعفونی پس از دوشش بر جمعیت میکروبی انتقال یافته به دام از محیط آلوده، دست آلوده‌ی افراد دوشنده، آب شست‌وشو یا دستمال حوله‌ای یکبار مصرف آلوده تاثیری ندارد. همچنین نقش رطوبت را نباید نادیده گرفت، زیرا انتقال انواع باکتری‌ها از طریق پوست مرطوب به مراتب بیشتر از پوست خشک اتفاق می‌افتد [۳۶ و ۵].

دلایل اصلی ضدعفونی پس از دوشش عبارتند از:

میکروارگانسیم‌های داخل مجرای خروج شیر مانند کورینه‌باکتریوم بویس فرصت تکثیر داده و سبب افزایش شمار سلول‌های سوماتیک می‌شود [۳۷].

۲-۷- حذف باکتری‌ها از سطح زخم‌های نوک

پستان

اگرچه زخم عفونی به آرامی التیام می‌یابد اما ضدعفونی نوک پستان، باکتری‌ها را از سطح آن حذف کرده و روند بهبود را سرعت می‌بخشد. البته پوست زبر یا ترک خورده‌ی نوک پستان می‌تواند برای بیماری‌زاهای ورم پستان مانند استافیلوکوکوس اورئوس^۱ و استرپتوکوکوس دیس‌گالاکتیه محیط مناسبی باشد و به همین دلیل ضدعفونی کامل نوک پستان اهمیت دارد [۱۱].

۳-۷- بهبود کیفیت پوست پستان

پوست نوک پستان دارای غدد چربی است و شست‌وشوی پیوسته و در پی آن قرار گرفتن پستان مرطوب در محیط سرد و بادخیز، سبب از بین رفتن اسیدهای چرب محافظت کننده پوست و ترک خوردن آن می‌شود. به همین دلیل از نرم کننده‌هایی مانند لانولین و گلیسرین استفاده می‌شود اما با افزایش مقدار آن‌ها و گذشت زمان، هیپوکلریت سدیم به عنوان ترکیب ضدعفونی کننده تجزیه می‌شود. به همین دلیل پیشنهاد می‌شود غلظت این ترکیبات از ۱۰٪ تجاوز نکند و درست قبل از دوشش به ضدعفونی کننده افزوده شوند [۱۱].

باوجود آن‌که این عملیات بخش اصلی برنامه‌ی کنترل ورم پستان است، محدودیت‌هایی نیز دارد که مهمترین آن‌ها عبارتند از:

۱- **عدم تاثیر بر عفونت‌های موجود:** اگرچه اجرای این روش از انتقال باکتری‌ها جلوگیری می‌کند و به دنبال آن میزان عفونت‌های جدید را کاهش می‌دهد، تاثیری بر عفونت‌های قبلی ندارد. به عنوان مثال نتایج پژوهشی نشان می‌دهد که اگرچه این روش به کاهش ۵۰ درصدی بروز عفونت‌های جدید در یک دوره ۱۲ ماهه انجامیده است، اما تنها موجب کاهش ۱۴ درصد از کل کارتیه‌های عفونی شده است، که البته یکی از دلایل دیگر آن غیر قابل تشخیص بودن برخی عفونت‌ها می‌باشد. از این رو جدا کردن دام بیمار و درمان آن در دوره خشکیدگی^۲ پیشنهاد می‌شود [۱۱].

۲- **اثر محدود بر عفونت‌های محیطی:** احتمالاً بخش عمده‌ی عفونت‌های محیطی، در فاصله دو دوشش به نوک پستان منتقل و حین دوشش از بخش انتهای مجرای خروج شیر به بخش‌های درونی آن نفوذ می‌کند. از آنجا که ضدعفونی پس از دوشش مدت زمان نسبتاً کوتاهی پایدار است (حدود یک تا دو ساعت) در برابر میکروارگانسیم‌های محیطی اثرات محدودی دارد. به همین دلیل ضدعفونی پیش از دوشش نیز جهت کنترل ورم پستان محیطی حائز اهمیت است [۱۱].

۳- **امکان تخریب پوستی و سوزش در نوک پستان:** ایجاد سوزش نوک پستان دام در هوای سرد و مرطوب بسیار محتمل است و استفاده از ضدعفونی‌کننده‌های شیمیایی آن را تشدید می‌کند. لازم به ذکر است که این ترکیبات به دما حساس هستند و در هوای سرد تا حدودی تاثیر خود را از دست می‌دهند. از راه حل‌های پیشنهادی می‌توان به افزودن نرم‌کننده‌ها اشاره نمود که سبب کاهش تحریک پوستی در دام نیز می‌شوند [۱۱].

۴- **غیرفعال شدن با ترکیبات آلی:** شیر یا مدفوع سبب کاهش فعالیت ضدعفونی کننده‌ها می‌شوند، از این رو پاک کردن آن‌ها از سطح نوک پستان قبل از ضدعفونی و از روی کاپ پس از هر بار دوشش از اهمیت خاصی برخوردار است. پیشنهاد می‌شود کاپ به طور کامل تمیز شود، سپس برای دوشش بعدی به کار رود [۱۱].

۵- **سرایت ورم پستان محیطی:** شواهدی وجود دارد مبنی بر اینکه در گله‌های با شمارش سلول‌های سوماتیک پایین، ضدعفونی نوک پستان پس از دوشش احتمال شیوع ورم پستان محیطی را افزایش می‌دهد. جهت بررسی این موضوع پژوهشگران، دو کارتیه از هر گاو را پس از دوشش ضدعفونی کردند و دو کارتیه دیگر را به عنوان شاهد در نظر گرفتند. در این آزمون عفونت‌های بالینی کلی‌فرم در کارتیه‌های ضدعفونی نشده در مقایسه با کارتیه‌های ضدعفونی شده ۴۱ درصد کمتر بود. آن‌ها احتمال دادند میکروارگانسیم‌های مجرای خروج شیر مانند کورینه‌باکتریوم بویس و میکروکوکوس‌های کواگولاز منفی^۳ تا حدودی اثر محافظت کننده‌گی در برابر عفونت‌های محیطی دارند. اگرچه متوقف کردن روند ضدعفونی پس از دوشش در گله‌های با عفونت بالای ورم پستان محیطی منطقی به نظر می‌رسد، اما زمانی باید اعمال شود که سطح رعایت

1. *Staphylococcus aureus*

2. Drying period

3. Negative coagulase micrococci

بهداشت در مواردی چون روند شیردوشی، محیط، نحوه ی دوشش و سایر عوامل مطلوب باشد [۱۱].

۶- افزایش عفونت های مسری: همچنین انجام عملیات ضدعفونی ممکن است به افزایش عفونت های مسری منجر شود. بر اساس نتایج پژوهشی در این زمینه، افزایش ۲۳ درصدی عفونت بر اثر استافیلوکوکوس اورئوس، ۷۹ درصدی استافیلوکوکوس های کوآگولاز منفی تحت بالینی و ۷۶ درصدی کورینه باکتریوم بوریس در این گله ها دیده شد که احتمالاً در تمام گله ها صدق نمی کند [۱۱].

یکی از اشتباهات رایج استفاده از ضدعفونی کننده مخصوص پس از دوشش، جهت ضدعفونی قبل از دوشش است. معمولاً

این ضدعفونی کننده به نسبت مساوی با آب رقیق می شود و قبل از دوشش نیز به کار می رود. این روش به سه دلیل پیشنهاد نمی شود: ۱- ضدعفونی کننده پس از دوشش سرعت مورد نیاز ضدعفونی قبل از دوشش را ندارد. ۲- احتمال ایجاد باقی مانده ی در شیر افزایش می یابد. ۳- از محلول رقیق شده، اشتباهاً به عنوان ضدعفونی کننده پس از دوشش نیز استفاده می شود که عملکرد آن کاهش یافته و در نتیجه نرخ عفونت های جدید و شمار سلول های سوماتیک گله افزایش می یابد [۱۱].

ویژگی های ضدعفونی به روش غوطه وری پیش و پس از دوشش در جدول ۴ مقایسه شده اند.

Table 4 Comparison pre and post dips

Pre dips		Post dips
Season of use	Housing and other high-risk periods	Essential throughout the year
Speed of action	Must be rapid	Not important
Effective against	Environmental mastitis	Contagious mastitis
Effect on cell count	Limited	Decreases somatic cell
Effect on total bacterial count (TBC)	Decreases TBC (if dirty teats are contributory)	No effect on TBC (unless streptococcus agalactiae is involved)

نتایج یکسانی حاصل نمی کند [۳۹]. پژوهشگران ایرلندی نیز به نتایج مشابهی دست یافته و ضدعفونی قبل از دوشش را در گله ی تغذیه شده در چراگاه که کمتر از ۲۰۰۰۰۰ سلول سوماتیک در میلی لیتر برخوردار باشد، مقرون به صرفه تشخیص دادند [۴۰].

۸- ضدعفونی کننده های شیمیایی نوک

پستان

طیف وسیعی از مواد شیمیایی برای ضدعفونی به روش غوطه وری یا افشانه ای به کار می روند. از ضدعفونی کننده های رایج می توان به محلول هیپوکلریت حاوی ۴٪ کلر آزاد در دسترس و محلول یدوفور با ۰/۵٪ ید آزاد اشاره نمود [۱].

همچنین بررسی استانداردهای کشور نیوزیلند در سال ۱۹۹۵ نشان می دهد که ۷۰٪ دامداری ها از یدوفور به عنوان ترکیبات ضدعفونی کننده نوک پستان دام ۱۵٪ از کلروگزیدین^۱ و ۱۵٪ از آنها از سولفات دودسیل بنزن خطی استفاده می کنند

۷-۴- ضدعفونی پس از دوشش گله های با

شمارش سلول های سوماتیک پایین:

پژوهشگران استرالیایی تلاش نمودند با شستشو، ضدعفونی (با محلول ید ۰/۱٪ به مدت ۳۰ ثانیه) و خشک کردن نوک پستان دام، وقوع ورم پستان بالینی در اوایل دوره ی شیردهی و در دام های تغذیه شده در چراگاه را حداقل ۵۰٪ کاهش دهند و اثر این عملیات بر کاهش بروز عفونت های جدید را تشخیص دهند. آن ها افزایش شمار سلول های سوماتیک به بیش از ۲۵۰۰۰۰ سلول در میلی لیتر را نشانه ی بروز ورم پستان و عفونتی نو ظهور در نظر گرفتند. نتایج نشان داد ضدعفونی به این روش زمانی موثر است که آلودگی ظاهری نوک پستان دام، زیاد بوده و بروز ورم پستان بالینی به وسیله بیماری زاهای محیطی قابل توجه باشد. در صورتی که نوک پستان دام تمیز و خشک و بیماری زاهای محیطی اندک باشند تاثیر این عملیات چندان چشمگیر نخواهد بود [۳۶]. نتایج تحقیق گروه دیگری از محققین استرالیایی در شرایط مشابه تایید نمود که این روش تنها زمانی صرفه اقتصادی دارد که شیوع این بیماری را به کمتر از ۵۰٪ کاهش دهد [۳۸]، این عملیات در تمام دامداری ها

1. Iodophore
2. Chlorhexidine
3. Linear dodecyl benzene sulfat

البته غلظت این ترکیبات بسته به فصل متفاوت است، به گونه‌ای که در فصول بارانی غلظت آن‌ها را تا دو برابر فصول خشک افزایش می‌دهند [۴۱].

۸-۱- هیپوکلریت

اگر چه هیپوکلریت سدیم تا کنون به عنوان ارزان‌ترین و در دسترس‌ترین محصول با طیف وسیع عملکرد ضدباکتریایی در غلظت‌های ۰/۱ تا ۴٪ شناخته شده است و از آن برای مقابله با استافیلوکوک‌ها و استرپتوکوکوس آگالاکتیه استفاده می‌شود، اما بر مایکوباکتریوم‌ها موثر نیست و به سرعت با مواد آلی (شیر، فضولات، عرق بدن، چربی و بخش‌های پوسته پوسته شده) واکنش می‌دهد و غیرفعال می‌شود. به سبب ناپایداری هیپوکلریت، ۰/۰۵٪ هیدروکسیدسدیم به آن اضافه می‌شود تا pH در محدوده ۸ تا ۱۱ قرار گیرد. زمانی که این ضدعفونی کننده در غلظت معمول ۴٪ (۴۰۰۰۰ قسمت در میلیون قسمت) مصرف شود، موجب بروز آثار نامطلوبی مانند سوزش و آسیب پوست دست دوشونده، سفید شدن پارچه حین خشک کردن نوک پستان و ایجاد بوی سوزاننده می‌شود [۴۱ و ۴۲].

استفاده از هیپوکلریت‌ها برای اولین بار، می‌تواند اثر خشک کنندگی نسبتاً زیادی روی نوک پستان ایجاد کند، به همین دلیل باید مصرف آن از غلظت کم شروع شود و سپس تا ۴٪ افزایش یابد. در صورتی که شرایط آب و هوا مساعد باشد، پوست نوک پستان به تدریج به شرایط عادت کرده و محصول می‌تواند بدون ایجاد اثرات شدید، مصرف شود. برخی بر این باورند که این ترکیب می‌تواند به عنوان یک اکسید کننده قوی موجب تسریع التیام آسیب انتهایی نوک پستان (مانند لکه‌های سیاه) و زخم‌های ویروسی ناشی از سودوکوپاکس^۱ شود. مشتقات دیگر کلر مانند سدیم دی کلرو ایزوسیاناتر^۲ به صورت قرص جوشان^۳ ۰/۵٪ در دسترس است که با وجود آثار خشکی کمتر، پایدارترند [۱۱].

۸-۲- یدوفورها

محلول یدوفور حاوی ید و مواد کمپلکس کننده است و پرمصرف‌ترین ضدعفونی کننده قبل و پس از دوشش به شمار می‌آید. این کمپلکس به عنوان منبع ذخیره ید بی اثر، محسوب می‌شود و با مصرف ید در واکنش با باکتری‌ها و مواد آلی، ید آزاد از این کمپلکس تامین می‌شود. بدین ترتیب در عمل غوطه

وری نوک پستان در ضدعفونی کننده یددار پس از دوشش، سطح ید فعال بین ۰/۵ تا ۱٪ ثابت می‌ماند. در صورتی که یدوفور در آب سخت قلیایی حل شود فعالیت آن به طور چشمگیری کاهش می‌یابد. اغلب یدوفورها محلول‌هایی اسیدی هستند که می‌توانند سبب آسیب و سوزش پوست نوک پستان شوند. به منظور کاهش این اثرات، در فرمولاسیون آن‌ها از ترکیبات نرم کننده استفاده می‌شود. برخلاف سایر ضدعفونی کننده‌ها، یدوفورها به صورت انتخابی عمل نمی‌کنند و بر باکتری‌ها و اسپور آن‌ها، قارچ‌ها و اسپورشان و برخی از ویروس‌ها اثر میکروب کشی دارند. این ترکیبات با هرگونه ماده آلی واکنش می‌دهند و به همین سبب عملکرد آن‌ها به دلایل مختلف مانند آلودگی شدید نوک پستان، آغشته شدن آن به شیر، آلودگی کاپ‌های مخصوص ضدعفونی با فضولات در pH بالاتر از ۴ کاهش می‌یابد [۱۱].

یکی از مزایای ید، رنگ آن است. ید به پوست پستان رنگ می‌دهد و تشخیص اینکه آیا نوک پستان به خوبی با ید تماس داشته یا خیر را آسان می‌کند. همچنین کمرنگ شدن آن نشان از رقیق شدن بیش از حد محلول ید دارد، در مقابل دوشندگان از بو و بخارات ید که می‌تواند به صدمات تنفسی منجر شود، ناراضی هستند و از دیگر مشکلات ید می‌توان به باقی ماندن آن در شیر اشاره نمود [۴۲ و ۱۱].

البته وجود ید در شیر دلایل دیگری چون استفاده از آن به عنوان مکمل در تغذیه دام و مصرف داروهای دامی حاوی ید نیز دارد، اما جذب پوستی و آلودگی شیر با ید منتقل شده از نوک پستان اهمیت بیشتری دارند. به هر حال ورود ید به شیر از راه ترکیبات ضدعفونی کننده نوک پستان دام به باور برخی کم اهمیت و برخی دیگر بسیار مهم است به طوری که ممکن است ید شیر را تا ۳۵ میکروگرم در لیتر افزایش دهد. این موضوع بسته به نوع و غلظت ماده ضدعفونی کننده یدوفور و روش کاربرد متفاوت است. با افزایش غلظت یدوفور برای ضدعفونی پس از دوشش، مقدار آن در شیر نیز افزایش پیدا می‌کند (جدول ۵). نگرانی از دریافت کنترل نشده‌ی ید از طریق شیر و فرآورده‌های آن در تغذیه انسان موجب تحقیقات متعددی شد. به عنوان مثال در مطالعه‌ای در کشور آمریکا مشخص شد که ۵۶٪ ید دریافتی، از طریق شیر و فرآورده‌های آن به مصرف کنندگان می‌رسد و پس از بررسی دامداری‌های اطراف نیویورک معلوم شد که ۶۲٪ کمتر از ۲۰۰، ۲۰۰، ۲۸٪ تا ۴۹۹، ۷٪ تا ۵۰۰ و ۳٪ بیش از ۱۰۰۰ میکروگرم بر لیتر

1. Pseudocow pox
2. Sodium dichloroisocyanurate
3. Effervescent tablet

ید در شیر مخازن خود داشتند [۲۷].

Table 5 Relationship between values of iodine content of raw milk ($\mu\text{g/lit}$) and iodophor concentration (%)

Treatment	Iodophor concentration (percent)	Content of iodine in milk ($\mu\text{g/L}$)
Pre-milking disinfection	1	80-100
	0.5	40-50% decrease by 1% concentration
	1 (along with drying)	60
Post-milking disinfection	1.6	174 (55-355)
	0.8	40-50% decrease by 1% concentration
	0.75	130
	0.6	85
	0.5	77
Pre-and Post-milking Disinfection	1 (pre-)+1 (post) 0.25(pre and drying) +0.5(post)	150 equal to 0.5 post

کلرگزیدین ها عضو گروه ضد عفونی کننده های بی گوانید^۲ هستند. این ضد عفونی کننده علاوه بر قدرت باکتری کشی وسیع الطیف (در برابر باکتری های گرم مثبت و منفی)، اثر ضد قارچی نیز دارد. تاثیر کلرگزیدین در pH قلیایی بیشتر است، همچنین فعالیت ضد میکروبی آن بر پوست نوک پستان طولانی تر از سایر ضد عفونی کننده ها است، به همین دلیل تاثیر ممانعت کنندگی آن در برابر آلودگی پوست پس از دوشش (هنگامی که مجرای خروج شیر همچنان باز است و خطر ورود باکتری ها به غدد شیر ساز بالاست)، بیشتر از سایر ترکیبات مشابه است. برخلاف هیپوکلریت، ترکیبات آلی عملکرد کلرگزیدین را تحت تاثیر قرار نمی دهند. حالیت این ترکیب به کیفیت آب وابسته است و در مناطقی که سختی قلیایی آب بالا است تهیه محلول ضد عفونی کننده به صورت روزانه توصیه می شود. این محلول معمولا در غلظت ۰/۵٪ به کار می رود و در فرمولاسیون آن با هدف حفاظت از پوست در برابر آسیب و سوزش، از نرم کننده ها استفاده می شود [۱۱].

۸-۴- ترکیبات آمونیوم چهارتایی

ترکیبات ضد عفونی کننده بر پایه آمونیوم چهارتایی به عنوان ضد عفونی کننده نوک پستان پس از دوشش استفاده می شوند. آن ها به سبب دارا بودن خاصیت مرطوب کنندگی به درون پوست نفوذ کرده و به رفع آلودگی کمک می کنند. از سایر اجزاء تشکیل دهنده این ضد عفونی کننده می توان به بافر، ترکیبات نرم کننده، آب، عامل رنگین ساز (جهت تشخیص میزان غوطه وری نوک پستان در ماده ضد عفونی کننده) و عوامل قوام دهنده (جهت افزایش میزان باقی ماندن ماده

ضد عفونی نوک پستان دام قبل از دوشش می تواند تدبیر مناسبی برای پیشگیری از بیماری ورم پستان محیطی به حساب آید، اما با توجه به احتمال باقی ماندن مواد ضد عفونی کننده در شیر، محققین آلمانی غلظت های ۲۵۰، ۵۰۰، ۱۰۰۰، ۲۰۰۰ و ۳۰۰۰ قسمت در میلیون قسمت ید را به روش ایجاد کف^۱، مطالعه و مقدار ید باقی مانده در شیر بررسی نمودند. به این منظور دو کارتیبه از ۴ کارتیبه هر دام به مدت ۳۰ ثانیه در محلول ضد عفونی کننده ید قرار گرفت و دو کارتیبه دیگر، شاهد در نظر گرفته شد. پس از آن تمام کارتیبه ها با دستمال حوله ای یکبار مصرف خشک، پاک شدند و سپس دوشش صورت گرفت. نتایج این پژوهش نشان داد که باقی مانده ید در دو گروه مورد بررسی تفاوت معنی داری ندارد [۴۱]. این در حالی است که در گذشته محققین بر این باور بودند که غلظت یدوفور بالاتر از ۰/۱٪ بر غلظت ید در شیر موثر است اما اگر از این ترکیب در غلظت ۰/۱٪ هم قبل و هم پس از دوشش استفاده گردد تاثیر چندانی بر ید باقی مانده در شیر نخواهد داشت. البته همواره پایش عملیات ضد عفونی قبل از دوشش، با هدف به حداقل رساندن ید باقی مانده در شیر ضروری است [۴۳].

استفاده از یدوفور با غلظت ۰/۲۵٪ سبب کاهش حدود ۳۳٪ ورم پستان بالینی و ۴۰٪ در پیشگیری از عفونت جدید موثر است، ضمن آن که می تواند شمار سلول های سوماتیک را به کمتر از $10^5 \times 5$ سلول در میلی لیتر کاهش دهد [۴۴].

۸-۳- کلرگزیدین

1. Foaming

2. Biguanide

ضدعفونی کننده بر پوست نوک پستان اشاره نمود. این ترکیبات آسیبزا و سوزش آور نیستند، اما فرمول سازی دقیق برای حفظ عملکرد آن‌ها ضروری است [۱۱].

۸-۵- دودسیل بنزن سولفونیک اسید

این ترکیبات دارای اثر ضد میکروبی بر طیف وسیعی از باکتری‌ها هستند و اگر در غلظت ۲٪ مصرف شوند برای نوک پستان و کاربر آسیبزا نیستند. از آنجا که این ضدعفونی کننده زمان طولانی تری نسبت به برخی ضدعفونی کننده‌ها فعالیت می‌کند، می‌توان گفت در برابر کلی‌فرم‌ها اثر حفاظتی دارد و عملکرد نسبتاً خوبی در حضور ترکیبات آلی از خود نشان می‌دهد [۱۱].

۸-۶- شرایط نگهداری و نحوه مصرف

ضدعفونی کننده‌ها

برخی ضدعفونی کننده‌ها به صورت محصول آماده مصرف تامین می‌شوند، در حالی که برخی دیگر به صورت کنسانتره تولید شده و باید رقیق‌سازی شوند. از آنجا که محصولات آماده مصرف به دقت فرموله شده‌اند، نسبت به پایه‌های شیمیایی به تنهایی پایدارتر هستند. هنگام رقیق کردن محصول غلیظ، دستورالعمل ارائه شده توسط تامین کننده، باید به دقت اجرا شود و لازم است فاصله زمانی بین رقیق‌سازی تا مصرف به حداقل برسد تا از زوال ماده موثره آن جلوگیری شود. ضدعفونی کننده‌ها بایستی در شرایطی نگهداری شوند که دچار انجماد نشوند، زیرا انجماد موجب جدا شدن آب از مواد شیمیایی می‌شود. باید دقت داشت در جایی که احتمال پاشش آب و ورود آن به ضدعفونی کننده وجود دارد، درب ظرف کاملاً بسته باشد، تا از رقیق شدن ناخواسته محصول جلوگیری شود. زیرا با تغییر ترکیب ضدعفونی کننده، اثر بخشی آن کاهش می‌یابد. به عنوان نمونه محلول‌های هیپوکلریت باید در جای خنک و در ظرف کاملاً بسته نگهداری شود، در غیر این صورت احتمال تجزیه سریع کلر و کاهش اثر بخشی آن وجود دارد [۱۱].

۹- ضدعفونی نوک پستان دام با آب

الکترولیز شده اسیدی

آب الکترولیز شده اندکی اسیدی، که معمولاً از طریق الکترولیز

محلول رقیق کلرید سدیم و اسید کلریدریک در شرایطی خاص به دست می‌آید، از جمله ترکیبات ضدعفونی کننده جدیدی محسوب می‌شود که در pH معادل ۶/۵ - ۵/۵ و غلظت‌های بیشتر هیپوکلروس^۱ اثر باکتری کشی قوی داشته، به سبب تجزیه سریع، آلودگی شیمیایی چندانی ایجاد نمی‌کند. پژوهشگران اثر ضدعفونی کنندگی این آب را با محلول ۰/۵ درصد یدین پویدون^۲ در ضدعفونی نوک پستان دام‌های شیری مقایسه کردند. نتایج این پژوهش نشان داد که اثر باکتری کشی آب الکترولیز شده با افزایش مقدار کلر آزاد و زمان تماس نوک پستان دام با محلول ضدعفونی کننده، افزایش می‌یابد. به عنوان نمونه اگر از این آب در زمان ۱۵ ثانیه و کلر آزاد با غلظت ۶۰ میلی گرم در لیتر استفاده شود، سبب کاهش ۲/۲۱ لگاریتم واحد تشکیل دهنده کلنی بر سانتی متر مربع می‌شود. در حالی که با استفاده از محلول ضدعفونی کننده یددار میزان کاهش تنها ۱/۵۲ و اگر غلظت کلر آزاد به ۲۰ میلی گرم در لیتر کاهش یابد تاثیر آن کاهش ۱/۴۷ لگاریتم واحد تشکیل دهنده کلنی بر سانتی متر مربع خواهد شد. به علاوه در صورت استفاده از آب الکترولیز شده اسیدی پس از دوشش به مدت ۲۰ روز، بروز بیماری ورم پستان تحت بالینی به میزان ۱۲/۹٪ کاهش می‌یابد [۲۳]. با این وجود، محدودیت هایی مانند خوردگی تجهیزات و ایجاد اثرات مخرب آب الکترولیز بر روی کیفیت ماده غذایی توسط محققین گزارش شده است [۴۵].

۱۰- آماده سازی دام جهت دوشش

این عملیات به ترتیب شامل مراحل زیر است:

الف) ابتدا باید دام با کارته‌های غیر طبیعی شناسایی و شیر آن دور ریخته شود؛ زیرا این شیر برای مصارف انسانی نامناسب است و نبایستی با شیر دام‌های سالم مخلوط شود. اهمیت این بخش به حدی بالاست که در بسیاری از کشورها قوانین رسمی و اجباری دارد و بر این اساس آزمایش جهش‌های اولیه شیر که روشی جهت شناسایی شیر غیر طبیعی است، پیش از ورود دام به سالن دوشش انجام می‌شود. آزمایش دیگر استفاده از صافی است که ذرات بزرگ آلودگی بر سطح آن باقی می‌ماند، اما در شرایطی که تولید شیر خام با کیفیت بالا مد نظر است،

1. Hypochlorous acid
2. Povidone-iodine

باقی نماندن ذرات بزرگ بر سطح صافی را نمی‌توان لزوماً به کیفیت خوب شیرخام، مدیریت مناسب و عملیات صحیح تولید نسبت داد، زیرا در این آزمایش باکتری‌ها بر سطح صافی باقی نمی‌مانند.

ب) با هدف کاهش آلودگی باکتریایی شیرخام، پاکیزه‌سازی و ضدعفونی پوست نوک پستان دام انجام می‌شود. در صورت اضافه کردن ضدعفونی کننده تایید شده به آب شست‌وشو، کارایی شست‌وشوی نوک پستان افزایش می‌یابد. چنانچه این عملیات یک دقیقه قبل از دوشش صورت گیرد، موجب تحریک دام جهت آمادگی برای دوشش خواهد شد. آنچه بدیهی است، امکان انتقال میکروارگانیسم‌های بیماریزا از کارتی‌های به کارتی‌ه دیگر و از دامی به دام دیگر، براساس روش‌های به کار رفته در سالن دوشش و عملیات شست‌وشوی نوک پستان دام وجود دارد. برای به حداقل رساندن این مشکل ضروری است که ماده ضدعفونی کننده به محلول شست‌وشو اضافه شود و برای هر دام از دستمال پارچه‌ای پاکیزه یا دستمال حوله‌ای یکبار مصرف استفاده شود و علاوه بر آن دست افراد دوشنده قبل از آماده‌سازی هر دام برای دوشش به درستی شسته و خشک شود. اگرچه استفاده از دستکش توصیه می‌شود، اما عملاً در آب و هوای گرم، چندان مورد اقبال قرار نمی‌گیرد. ترکیب ضدعفونی کننده می‌تواند هیپوکلریت (با غلظت ۱۰ تا ۳۰۰ قسمت در میلیون قسمت) یا یدوفور (با غلظت ۲۵ تا ۷۵ قسمت در میلیون قسمت) باشد. دستمال پارچه‌ای یا کاغذی، با ماده ضدعفونی کننده آغشته شده و می‌تواند برای آماده سازی نوک پستان دام قبل از دوشش و به منظور ضدعفونی به کار رود؛ توصیه می‌شود که به ازاء هر دام از دستمال اختصاصی استفاده گردد [۴۶].

ج) برای کاهش شیوع ورم پستان محیطی، از روش مکمل آماده‌سازی پستان و نوک پستان دام قبل از دوشش استفاده می‌شود، به این صورت که در آن ضدعفونی نوک پستان قبل از دوشش با غوطه وری یا افشاندن محلول ضدعفونی کننده بر پایه کلر یا یدوفور در غلظت‌هایی کمتر از آنچه پس از دوشش به کار می‌رود، انجام می‌شود. مقدار و نوع ترکیب ضدعفونی کننده بر حسب قوانین کشورها متفاوت است به عنوان نمونه استفاده از ترکیبات کلردار در کشور انگلستان ۲۰۰۰۰ و استفاده از یدوفور با غلظت ۱۰۰۰ تا ۲۵۰۰۰ قسمت در میلیون قسمت پیشنهاد شده است، در حالی که در کشورهایی مانند اسپانیا،

آمریکا و کانادا استفاده از کلروهگزیدین با غلظت ۱۱۰۰ تا ۵۰۰۰ قسمت در میلیون قسمت مرسوم است. در آمریکا و دانمارک از دودسیل بنزن سولفونیک اسید خطی با غلظت ۱۹۴۰۰ قسمت در میلیون قسمت و دی‌اکسید کلر و اسیدهیپوکلریک با غلظت ۳۰۰۰۰ قسمت در میلیون قسمت استفاده می‌شود. استفاده از باکتریوسین^۱ مانند نایسین^۲ که ترکیبی ضد میکروبی و نیتروژن دار است در کشور فرانسه معمول است [۴۷ و ۴۸ و ۳۳]. باکتریوسین‌ها پپتیدهای تولید شده توسط بسیاری از باکتری‌ها به منظور نابودی رقبایشان هستند. از جمله آنها می‌توان به لاکتیسین^۳ اشاره کرد که توسط باکتری زنده لاکتوکوکوس لاکتیس^۴ تولید می‌شود. محققین ایرلندی طی آزمایشی، نوک پستان دام شیری را با میکروارگانیسم‌های هدف شامل استاف اورئوس، استرپتوکوکوس بویریس و استرپتوکوکوس دیسگالاکتیه پوشانده و سپس در کاپ حاوی این لاکتیسین که حاصل تخمیر باکتریایی بود، برای ۱۰ دقیقه فروگذاری نمودند. نتایج مقایسه با نمونه‌های کنترل نشان داد که این باکتریوسین به ترتیب سبب کاهش ۸۰٪، ۹۰٪ و ۹۷ درصدی باکتری‌های هدف شد [۴۹]. لاکتیسین با ایجاد اتصال به لیپید نوع دو^۵ که در دیواره سلولی باکتری‌های گرم مثبت وجود دارد، سبب نشت پتاسیم به فضای برون سلولی شده و در پی آن با برهم زدن پتانسیل غشایی منجر به مرگ سلول می‌شود [۵۰]. از انواع دیگر باکتریوسین‌ها می‌توان به لیزوستافین^۶ اشاره کرد. لیزوستافین و نایسین به ویژه علیه استافیلوکوک‌ها و استرپتوکوک‌ها عمل می‌کنند که سرعت عملکرد بالا، تاثیر قابل توجه بر باکتری‌های تقسیم شونده و غیرقابل تقسیم، و ایزوله‌های مقاوم به آنتی بیوتیک از ویژگی‌های عملکردی آن‌ها می‌باشند [۵۱].

لازم به یادآوری است که این عملیات زمانی نتیجه بخش است که سطح کلی نوک پستان قبلاً پاکیزه شده باشد. پس از حداقل ۱۰ ثانیه، نوک پستان با دستمال حوله‌ای یکبار مصرف برای زدودن باقی مانده مواد ضدعفونی کننده به صورت خشک پاک شود. از نکات مهم دیگر آنکه عملیات ضدعفونی نمی‌تواند جایگزین روش‌های آماده‌سازی پستان دام برای دوشش، پاکیزه‌سازی و شست‌وشوی معمول نوک پستان شود و باید به

1. Bacteriocin
2. Nisin
3. Lacticin 3147
4. Lactococcus lactis DPC 3251
5. Lipid II
6. Lysostaphin

برنامه دائمی بهداشت مناسب قبل از دوشش اضافه شود [۴۷ و ۴۸].

۱۱- نتیجه گیری

شیر سنتز شده در پستان دام سالم تقریباً استریل است و پس از خروج از آن به سرعت تحت تاثیر میکروبها و عوامل آلوده کننده مختلف قرار می گیرد. از سوی دیگر بروز بیماریها از جمله ورم پستان و به ویژه ورم پستان تحت بالینی که نشانه های آن در دام و شیر تازه دوشیده شده به راحتی قابل تشخیص نیست، از بزرگترین چالشهای تولیدکنندگان شیرخام با کیفیت محسوب می شود. این مقاله ی مروری به یکی از روشهای مهم کنترل و مقابله با افت کیفیت شیرخام به سبب بروز بیماری ورم پستان تحت بالینی و آلودگی با میکروبهای مختلف می پردازد؛ زیرا عدم توجه به آن به مشکلات به مراتب بزرگتری در مراحل بعدی زنجیره تامین شیر به ویژه کیفیت فرآورده های شیری منجر خواهد شد. این روش کنترلی شامل آماده سازی و مراقبت از دام شیری به روش صحیح و به خصوص به کارگیری ترکیبات ضدعفونی کننده مناسب در کنار روشهای شست و شو و خشک کردن نوک پستان در مرحله ی مناسب قبل یا پس از دوشش است. بررسی منابع علمی معتبر در این زمینه حاکی از آن است که هر یک از عملیات زیر به طور محدود و مشخص می توانند دامداران را برای رسیدن به اهداف خاصی یاری دهند:

۱- ضدعفونی پیش از دوشش می تواند به کاهش شانس ابتلا به ورم پستان محیطی کمک کند و سطح آلودگی باکتریایی را به طور موثری کاهش دهد. البته این عملیات بر دامهایی که در چراگاه می چرند و نوک پستان آنها خشک و تمیز است و تعداد بیماری زاهای محیطی اندکی دارند چندان موثر نیست.

۲- ضدعفونی پس از دوشش در کنترل ورم پستان مسری که باید در دوره ی خشکیدگی درمان شود، موثر است. این روش ضدعفونی بر آلودگیهایی که از محیط، دست، آب شست و شو یا دستمال حوله ای یکبار مصرف آلوده انتقال یابند چندان موثر نیست. اما روش مهمی در مهار آلودگیهای انتقال یافته از لاینرها و فرایند شست و شو محسوب می شود. همچنین ممکن است در گله های با شمار سلولهای سوماتیک پایین به افزایش ابتلا به ورم پستان محیطی منجر شود و یا حتی در برخی موارد به افزایش سرایت آلودگی میکروبی بیانجامد.

با عنایت به استفاده از هر دو روش ضدعفونی پیش و پس از دوشش در بسیاری از دامداری های کشور، پیشنهاد آنست که علاوه بر استفاده صحیح از هر یک یا هر دو روش ضدعفونی بر اساس مزایا و محدودیت های اعلام شده، از ترکیب مناسب، در غلظت بهینه و به روش موثر استفاده شود. به عبارت دیگر پیشنهاد می شود در هنگام انتخاب ماده و روش ضدعفونی، موارد اعلام شده در این مقاله مد نظر قرار گیرند.

به نظر می رسد در برخی کشورهای تولید کننده شیر پرکاربردترین ضدعفونی کننده ها عبارتند از: یدوفور، برخی ترکیبات کلردار، دودسیل بنزیل سولفونیک اسید و برخی باکتریوسین ها.

با اطمینان می توان گفت که با توجه به مراحل ابتدایی زنجیره شیر به ویژه شرایط دوشش، می توان از آثار مخرب بیماری ورم پستان و عوامل میکروبی مختلف از جمله باکتریهای مقاوم به حرارت، اسپور و متابولیت های آن بر ویژگیها و کیفیت فرآورده های شیری جلوگیری نمود.

۱۲- منابع

- [1] Cousins, C.M., (1977). Cleaning and disinfection in milk production. *International Journal of Dairy Technology*, 30(2), 101-5.
- [2] Suárez, B., & Ferreirós, C. M. (1991). Psychrotrophic flora of raw milk: resistance to several common disinfectants. *Journal of Dairy Research*, 58(1), 127-136.
- [3] Bava, L., Zucali, M., Sandrucci, A., Brasca, M., Vanoni, L., Zanini, L., & Tamburini, A. (2011). Effect of cleaning procedure and hygienic condition of milking equipment on bacterial count of bulk tank milk. *The Journal of Dairy Research*, 78(2), 211.
- [4] Robinson, R. K. (1990). *Dairy microbiology: Volume 1-The microbiology of milk* (No. Ed. 2). Elsevier Applied Science Publishers Ltd.
- [5] Ezzatpanah, H., (2007). Determination of hygienic quality of raw milk on-farm based on Coliform and Yeast and Mold count. *Journal of Food Technology & Nutrition*, 4(1), 2-10.
- [6] Moslehishad, M., Ezzatpanah, H., & Aminafshar, M. (2010). Chemical and electrophoretic properties of Holstein cow milk as affected by somatic cell count. *International Journal of Dairy Technology*, 63(4), 512-515.
- [7] Block, S. S. (Ed.). (2001). *Disinfection, sterilization, and preservation*. Lippincott Williams & Wilkins.
- [8] Ryther, R. (2014). Development of a

- and animal farm wastewater with radiofrequency power. *Journal of Dairy Science*, 88(11), 4120-4131.
- [21] Fallah, S., Aminafshar, M., Chamani, M., & Ezzatpanah, H. (2011). Isolation and characterization of bacillus cereus from milk. *Iranian Journal of Biology Science*, 5(116), 61-69.
- [22] Givianrad, M. H., Ezzatpanah, H., & Chitsazi, M. (2013). Cloud point extraction for assessment of Lead and Cadmium levels of somatic cells in raw milk using graphite furnace atomic absorption spectrometry. *Asian Journal of Chemistry*, 25(8), 4685-4688.
- [23] Nan, S., Wang, C., Cao, W., Li, B., Ma, Q., & Wang, S. (2010). Disinfection effect and application of slightly acidic electrolyzed water in a dairy cattle farm. In 2010 Pittsburgh, Pennsylvania, June 20-June 23, 2010 (p. 1). American Society of Agricultural and Biological Engineers.
- [24] Moslehishad, M., & Ezzatpanah, H. (2010). Study on casein micelles in raw milk with different levels of somatic cells by scanning electron microscopy. *Iranian Journal of Food Science and Technology*, 7(2), 1-7.
- [25] Ezzatpanah, H. (2007). Evaluation of microbial load of raw milk, produced by several semi-industrial fFarms in Hamedan province. *Iranian Journal of Food Science and Technology*, 3(4), 57-63.
- [26] Goli, M., Ezzatpanah, H., Ghavami, M., Chamani, M., & Doosti, A. (2012). Prevalence assessment of *Staphylococcus aureus* and *Streptococcus agalactiae* by multiplex polymerase chain reaction (M-PCR) in bovine sub-clinical mastitis and their effect on somatic cell count (SCC) in Iranian dairy cows. *African Journal of Microbiology Research*, 6(12), 3005-3010.
- [27] Khalegh khah, E., Ezzatpanah, H., Mashhadiakbar Boojar, M., Givianrad, M.H., Seifhashemi, S., and Moatamed, R. (2013). Effect of somatic cell count on saturated fatty acids of raw milk. *Animal Science and Research Journal*, 12, 63-80.
- [28] Raji, S., Ezzatpanah, H., & Givianrad, M. H. (2012). The effect of different somatic cell levels on calcium and phosphorus contents of milk. *Journal of Food Biosciences and Technology*, 2, 1-8.
- [29] Bava, L., Zucali, M., Brasca, M., Zanini, L., & Sandrucci, A. (2009). Efficiency of cleaning procedure of milking equipment and bacterial quality of milk. *Italian Journal of Animal Science*, 8(sup2), 387-389.
- [30] Kamani, H., Vaezi, F., Nabizadeh, R., comprehensive cleaning and sanitizing program for food production facilities. In *Food Safety Management* (pp. 741-768). Academic Press.
- [9] Cords, B. R., Dychdala, G. R., & Richter, F. L. (2001). Cleaning and sanitizing in milk production and processing. In *Applied Dairy Microbiology* (pp. 567-606). CRC Press.
- [10] Miseikiene, R., Tusas, S., Biziene, R., Kerziene, S., Micinski, J., & Matusevicius, P. (2020). Influence of teat disinfection with iodine preparation on bacterial contamination of teats, hygienic quality and content of iodine in milk. *Journal of Elementology*, 25(1).
- [11] Blowey, R., & Edmondson, P. (1996). Teat disinfection in dairy herds. In *Practice*, 18(6), 254-260.
- [12] Ezatpanah, H., Moslehishad, M., Aminafshar, M., Vande, Y. J., & Khodaie, M. (2009). Influence of somatic cell count on the quality of raw milk and dairt products. *Animal Science and Research Journal*, 3, 79-98.
- [13] Moradi-Khatoonabadi, Z., Maghsoudlou, Y., Ezzatpanah, H., Khomeiri, M., & Aminafshar, M. (2014). Occurrence of *Bacillus cereus* in raw milk receiving from UF-Feta Cheese Plants. *Iranian Journal of Health and Environment*, 6(4), 545-556.
- [14] Australia, D. (2003). Use post-milking teat disinfection-spray or dip every teat at every milking. *Technote*, 7, 4-5.
- [15] Meaney, W. J. (1974). Post-milking teat disinfection: A comparison of dipping and spraying. *Irish Journal of Agricultural Research*, 157-161.
- [16] Carpentier, B., & Cerf, O. (1993). Biofilms and their consequences, with particular reference to hygiene in the food industry. *Journal of Applied Bacteriology*, 75(6), 499-511.
- [17] Akam D.N., Dod D.F.H., Quick A.J. 1989. Milking, milk production and udder health. *Animal Production and Health. Food and Agriculture Organisation of the United Nations, Rome.*; Paper No (78): 119 pp.
- [18] Faull, W. B., Hughes, J. W., & Ward, W. R. (1997). A mastitis handbook for the dairy practitioner (No. Ed. 6). Liverpool University Press.
- [19] Hogan, J. S., Harmon, R. J., Langlois, B. E., Hemken, R. W., & Crist, W. L. (1984). Efficacy of an iodine backflush for preventing new intramammary infections. *Journal of Dairy Science*, 67(8), 1850-1859.
- [20] Lagunas-Solar, M. C., Cullor, J. S., Zeng, N. X., Truong, T. D., Essert, T. K., Smith, W. L., & Pina, C. (2005). Disinfection of dairy

- Gillespie, B. E., Ingle, T., Matthews, K. R., ... & Pankey, J. W. (1991). Efficacy of a low concentration iodine postmilking teat disinfectant against contagious and environmental mastitis pathogens in two dairy herds. *Journal of food protection*, 54(9), 73-742.
- [43] Böhm, F., Klocke, D., Paduch, J. H., & Krömker, V. (2017). Pilot study on the influence of premilking iodine-based teat disinfection on milk iodine content. *Milk Science International-Milchwissenschaft*, 70(1), 2-5.
- [44] Hillerton, J. E., Shearn, M. F., Teverson, R. M., Langridge, S., & Booth, J. M. (1993). Effect of pre-milking teat dipping on clinical mastitis on dairy farms in England. *Journal of dairy research*, 60(1), 31-41.
- [45] Rahman, S. M. E., Khan, I., & Oh, D. H. (2016). Electrolyzed water as a novel sanitizer in the food industry: current trends and future perspectives. *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety*, 15(3), 471-490.
- [46] Adkinson, R. W., Gough, R. H., & Ryan, J. J. (1991). Use of individual, premoistened, disposable wipes in preparing cow teats for milking and resultant raw milk quality and production. *Journal of food protection*, 54(12), 957-959.
- [47] Pankey, J. W., Wildman, E. E., Drechsler, P. A., & Hogan, J. S. (1987). Field trial evaluation of premilking teat disinfection. *Journal of Dairy Science*, 70(4), 867-872.
- [48] Rasmussen, M. D., Galton, D. M., & Petersson, L. G. (1991). Effects of premilking teat preparation on spores of anaerobes, bacteria, and iodine residues in milk. *Journal of dairy science*, 74(8), 2472-2478.
- [49] Klostermann, K., Crispie, F., Flynn, J., Meaney, W., Ross, R. P., & Hill, C. (2010). Efficacy of a teat dip containing the bacteriocin lacticin 3147 to eliminate Gram-positive pathogens associated with bovine mastitis. *Journal of Dairy Research*, 77(2), 231-238.
- [50] McAuliffe, O., Ryan, M. P., Ross, R. P., Hill, C., Breeuwer, P., & Abee, T. (1998). Lacticin 3147, a broad-spectrum bacteriocin which selectively dissipates the membrane potential. *Applied and Environmental Microbiology*, 64(2), 439-445.
- [51] Sears, P., & Blackburn, P. (1992, August). Promising avenues in mastitis control. In *American Association of Bovine Practitioners Proceedings of the Annual Conference* (pp. 95-100).
- Mesdaghinia, A. R., & Alimohammadi, M. (2006). Application of medium pressure UV lamp for wastewater disinfection of milk production industry. *JApSc*, 6(4), 731-734.
- [31] Thiel, C. C. (1962). Some aspects of the cleaning and disinfection of milking equipment. *International Journal of Dairy Technology*, 15(2), 94-98.
- [32] Oliver, S. P., Lewis, M. J., Ingle, T. L., Gillespie, B. E., Matthews, K. R., & Dowlen, H. H. (1993). Premilking teat disinfection for the prevention of environmental pathogen intramammary infections. *Journal of food protection*, 56(10), 852-855.
- [33] Galton, D. M., Petersson, L. G., Merrill, W. G., Bandler, D. K., & Shuster, D. E. (1984). Effects of premilking udder preparation on bacterial population, sediment, and iodine residue in milk. *Journal of dairy science*, 67(11), 2580-2589.
- [34] Murdough, P. A. Evaluation of 57 teat sanitizers using excised cow teats. p. 2033-2038 (No. HEM). En: *Journal of Dairy Science*. Vol. 76, no. 7 (Jul 1993).
- [35] Hogan, J. S., Galton, D. M., Harmon, R. J., Nickerson, S. C., Oliver, S. P., & Pankey, J. W. (1990). Protocols for evaluating efficacy of postmilking teat dips. *Journal of dairy science*, 73(9), 2580-2585.
- [36] Klastrup, O., Bakken, G., Bramley, J., & Bushnell, R. (1987). Environmental influences on bovine mastitis. *Bulletin of the international dairy federation*, 227, 1-37.
- [37] Hillerton, J. E., Staker, R. T., & Shearn, M. F. (1995). Failure of exit-race teat spraying to control *Corynebacterium bovis* colonisation. *The Veterinary Record*, 137(25), 633.
- [38] Morton, J. M., Penry, J. F., Malmo, J., & Mein, G. A. (2014). Premilking teat disinfection: Is it worthwhile in pasture-grazed dairy herds? *Journal of dairy science*, 97(12), 7525-7537.
- [39] Rowe, S. M., Tranter, W. P., & Laven, R. A. (2018). Effect of pre-milking teat disinfection on clinical mastitis incidence in a dairy herd in Northern Queensland, Australia. *Australian veterinary journal*, 96(3), 69-75.
- [40] Gleeson, D., Flynn, J., & O'Brien, B. (2018). Effect of pre-milking teat disinfection on new mastitis infection rates of dairy cows. *Irish veterinary journal*, 71(1), 11.
- [41] Hutchinson, R. E. (1995). Use of disinfectants in open-air dairying. *Revue Scientifique et Technique (International Office of Epizootics)*, 14(2), 261-272.
- [42] Oliver, S. P., Lewis, M. J., King, S. H.,

Iranian Journal of Food Science and Technology

Homepage: www.fsct.modares.ir

Review Article

Review of various aspects of disinfection in dairy farms

Lavafpour F.¹, Shojaei Azad, F.¹, Sadeghi, H.¹, Siahvoshi, S.¹, Ezzatpanah, H.²

1. 2nd, No10, Afarand Ave, Farzin Ave, Bagherkhan Ave, Tehran, IRAN

2. Professor, Department Food Science and Technology-Science and Research Branch Islamic Azad University, Tehran.

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Article History: Received 2020/ 11/ 18 Accepted 2021/ 03/ 13	A common practice and crucial step to control mastitis and maintain the high-quality of raw milk is teat disinfection which divides into pre-, immediately prior to, and post-milking. Accordingly, dipping and spraying procedures have been applied to prevent environmental and contagious mastitis as well as reduction of microbial load of raw milk. Quantitative tests such as somatic cell counts in raw milk are commonly used to monitor dramatic change of normal to sub-clinical ($250000 \leq \text{cell mL}^{-1}$), and clinical infected udder. It is assumed that pre-milking disinfection is a suitable strategy to tackle sub-clinical environmental mastitis whereas post-milking method is recommended to manage contiguous one. Pre-dipping effectively declines bacterial count in raw milk. Although, post-milking disinfection significantly reduces microbial contamination from liner and cleaning step, it is not effective on bacterial load from hands of milker, rinse water and used paper towel. The usage of disinfectants in major milk producer countries varies extensively, for instance more than two third of teat disinfectants in New Zealand is iodophor, followed by 15% chlorhexidine and 15% dodecylbenzene sulphonate. Iodophor has been used as pre- and post- sanitizer in concentration of 0.3% but it is allowable from 0.1-0.25% in UK. According to the regulations of the USA, Spain, and Canada, chlorhexidine can be used in the range of 0.11-0.5%, meanwhile Danish and Americans' law regulated the usage of dodecylbenzene sulphonate in the vicinity of 2%. Hypochlorite has been taken into account as pre- and post-sanitizer from 0.1 to 4 % but regulated up to 0.2 in UK and 0.3% in US and CA. Likewise chlorhexidine, dodecylbenzene sulphonate, and quaternary ammonium compounds are used as post-milking. Bacteriocin is a teat disinfectant in France whereas slightly acidic electrolyzed water has been introduced as emerging pre- and post- sanitizer.
Keywords: Raw milk quality, Teat disinfectant, Mastitis, Somatic cell, Microbial count.	
DOI: 10.29252/fsct.18.06.30	
*Corresponding Author E-Mail: hamid.ezzatpanah@globalharmonization.net	